

Afrika syýahat

Category: Kitapcy, Ýol ýazgylary
написано kitapcy | 23 январа, 2025
Afrika syýahat AFRIKA SYÝAHAT

Afrikany öwrenmegiň taryhynda rus syýahatçysy Wasiliý Wasilýewiç Ýunker özünüň gysga ömründe (1840-1892) Ýokarky Niliň we läheň derýalaryň biri bolan Kongonyň hanalarynyň demirgazyk sebitlerini barlamak işinde ilkinjileriň biri hasap edilýär. Wasiliý Wasilýewiç (Wilgelm) ruslaşan nemes Ýunkeriniň maşgalasynda eneden dogulýar. Onuň kakasy görnükli bank işgäri bolupdyr. Moskwada, Peterburgda we daşary ýurtlarda olaryň bankynyň şahamçalary bar eken. Ýöne W. W. Ýunker ata kesbine eýermän, Peterburgdaky gimnaziýany tamamlansoň, Tartuwyň (şol döwür Derpta) we Gýottingen uniwersitetinde lukmançylyk hünäri boýunça bilim alýar. Emma lukmançylyk käreri ony gyzyklandyрмаýar. Döwrüniň barjamly adamy bolansoň, ýaş lukman ömrüni syýahat etmeklige bagyşlamagy ýüregine düwýär. Şöhraty бүтүндүнйә ýaýran Afrika köpýyllyk syýahatyna Ýunker 1870-nji ýyllaryň ahyrlarynda – 35 ýaşynda başlaýar.

1873-1874-nji ýyllarda Ýunker Peterburgyň Ylymlar akademiýasynyň hormatly agzasy bolýar, nemes taryhçysy Teodor Mommzeniň Tunise gurnan arheologik ekspedisiýasyna gatnaşýar. Ol ýerde Ýunker arap dilini öwrenýär. Arap dilini bilmegi oňa demirgazyk-gündogar Afrikanyň arap bölegine uzak möhletleýin özbaşdak syýahatlary gurnamaga uly ýardam berýär. Ýewropalylar tarapyndan juda az ýa-da asla öwrenilmedik Afrikanyň içki sebitlerine amala aşyrmagy meýilleşdiren syýahatlaryna taýynlygyň çäginde W. W. Ýunker topografik surata düşüriş tehnikasyny hem özleşdirýär. Munuň üçin ol Berline, kartograf Kippertuwyň ýanyna gidip, onuň eýeçiligindäki bar bolan ýörite enjamlary öwrenýär.

1875-nji ýylyň tomsunda ýaş syýahatçy Parijde geçen Halkara geografiýa kongresine gatnaşýar. Ol ýerde Ýunker dünýä belli Afrikany öwrenijiler G. Nahtigal, G. Rolfe we G. A. Şweýnfurt ýaly öz döwrüniň öňdebaryjy, tanymal geograflary bilen

duşuşýar. Hut şol adamlar rus syýahatçysynyň Afrika syýahatynda ugur almagyna we onuň geljekki ylmy barlag işlerine düýpli täsirini ýetirýär.

Köpýyllyk syýahatlaryndan we ylmy-barlag işlerinden soň W. W. Ýunker 1887-nji ýylyň başynda ýurduna dolanyp gelýär. Şol ýylyň 9-njy aprelinde Rus geografiýa jemgyýeti Peterburgda W. Ýunkerini uzak möhletli syýahtyndan sag-aman dolanyp gelmegi we ony özüniň hormatly agzasy edip saýlamagy mynasybetli ýörite dabaraly ýygnak geçirýär. Şol dabarada W. W. Ýunker »Ekwatorial Afrika gurnalanan ýedi ýyllyk syýahat barada« atly tema boýunça çykyş edýär. Soňra bu hasabat şol jemgyýetiň neşirlerinde çap edilýär.

W. W. Ýunkeriniň amala aşyran syýahatlary we ylmy işleri onuň adyny Afrikany öwreniji iň meşhur syýahatçy alymlaryň hataryna goşýar. Russiýada bolsa ol Afrika syýahat eden rus syýahatçylarynyň iň tanymaly hasaplanýar.

Gornung Mihail Borisowiç, SSSR-iň döwlet baýragynyň eýesi, Rus geografiýa jemgyýetiniň hormatly agzasy

Bilimi boýunça lukman Wasiliý Wasilyewiç Ýunker Merkezi Afrika ylmy-syýahatçylyk ekspedisiýalaryň birnäçesini amala aşyrýar. 1877-1878-nji we 1879-1886-njy ýyllara Merkezi Afrikanyň doly öwrenilmedik ölkelerine onuň gurnan syýahatlary jahankeşde alyma dünýäniň kartasyndaky birnäçe »ak tegmilleri« aradan aýyrmaga mümkinçilik berýär.

Afrikany öwreniji syýahatçynyň ýazan giňişleýin kyssalary Ýeriň nähili öwrenilendigini bilmäge höwes edýän her bir okyjyny bipolar goýmaz diýen umyt bilen bu gymmatly maglumatlary türkmen okyjylaryma hem ýetirmegi makul bildik.

1877-1878-nji ýyllar

I bap

Sobat derýasy boýunça syýahat

Adybelli rus syýahatçylarynyň birnäçesi bilen 1875-nji ýylyň 1-11-nji awgusty aralygynda Parijde geçen Geografiýa kongresiniň işine gatnaşdym. Bu ýerde dünýä belli Afrikany

öwrenijiler Nahtigal, Rolfe we Şweýnfurt bilen tanyşdym. Indi meniň hyýal edýän syýahatlarym hakykata öwrülip, anyk göz önüme gelip başlady. Meşhur syýahatçylar bilen pikir alşanymdan soň, meniň bar pikrim şol döwürde geografiýany öwrenijileriň üns merkezinde duran Gündogar Sudanda ýerleşen Darfur ülkesine gönükdü. Men duman bilen örtülen bu syrly ülkäni ylmy taýdan öwrenmek maksady bilen saýlap aldym.

1875-nji ýylyň oktýbar aýynyň başynda Triýeste portunda Aleksandriýa baryan uly gämä mündüm-de, baş günden soň Müsür kenaryna gelip düşdüm-de baş günden soň Müsüriň kenaryna gelip düşdüm. Salam saňa, Nil derýasynyň döreden täsinlikler ýurdy, iň gadymy medeniýetiň we ylmyň watany!

Gomeriň »Odisseyasynyň« on dördünji aýdymynyň »Baş günden Müsüriň durnaň gözi ýaly dury suw akymyna geldik...« diýen setiri biygtyýar hakydama geldi.

1876-njy ýylyň awgustynda Hartumda bolanymda, meni Ak Niliň goşandy Sobat derýasy boýunça »Ssafiýa« gämisi bilen syýahat etmäge çagyrdylar. Gämi Nasser duralgasyna azyk eltip, pil süňkleriniň ýygnaýan täze ýerleri barada maglumat toplamaly eken. Bu çakylygy uly höwes bilen kabul etdim. Meni bu syýahat boýunça esasy gyzyklandyran zat □ ýigrimi ýyl mundan öň ýewropalylaryň ilkinji sapar öwrenmek üçin ýekeje ýola baryp gaýdan ýeri bolan Ak Niliň we Sobatyň ýokarlygyna uzap gidýän ýüzlerçe kilometr kenarýakalarydy.

25-nji awgustda syýahatymyzyň altynjy gününü sag kenarda hünnüleriň eden gurluşyklarynyň görnüşi boýunça aýratyn tapawutlanýan ilkinji obasyny gördüm. Şu wagta çenli gabat gelen tukkullarymyň* tersine, bu ýeriň kümeleriniň üçekleri konus görnüşinde bolman, diwarlaram ýerden göni ýokaryk galmaýan eken; üçekler beýik gümmez şeklinde gurlupdyr. Bu obanyň şilluklaryňkydygyny bildim. Uly agajyň astyna üýşen hünnüleriň birtoparyny gämide duran ýerimde saýgardym. Olar naýzalaryny agaja diräp, biziň gämimizi üns bilen synlaýardylar.

Şu ýerde arap ilatly ýerler tamamlanýar. Hünnüleriň ülkesine gadam basýas. Günbatar kenarda şilluklar ýaşaýar, gabat garşysyndaky kenar bolsa dinkalaryňky. Günbatarda ululy-kiçili

agaçlaryň jeňňellikleri görünýär. Olaryň arasyndan her ýerlerden şilluklaryň obalarynyň tukullary gözüňe ilýär. Gündogarda uç-gyraksyz düzlükden, ot bilen basyrylan sähralykdan başga hiç zat görünmeýärdi, diňe kenaryň erňeginde käýerde □ seýregem bolsa jeňňellikleri görse bolýardy. Otluga basyrylan alaň meýdanyň her ýerlerinden firafulary men ilkinji gezek gördüm. Haýwanlar deňesinden geçip barýan gämiden gorkman, arkaýyn otlap ýördüler, şol sebäpden olary dürbi bilen synlap bildim. Endamynyň şar gara reňki bilen beýlekilerden saýlanýan firafula ünsümi çekdi. Ol garry firafula bolsa gerek. Bu owadan haýwanlary doly synlamaga ýetişmänkäm, düýeguşlaryň bir sürüsi peýda boldy, ýöne olar kenardan daşdady. Şonuň üçin olary dykgat bilen synlap bilmedim.

Ak Niliň firafulary we düýeguşlary

Öýlän gözýetimde Faşoda obasy göründi. Tugunda ýarymaýly baýdak pasyrdaýardy. Tiz wagtdan Müsüre birikdilmegi bilen döwleti dolandyrmakda uly ähmiýete eýe bolan ilatly ýere baryp ýetdik. 1867-nji ýyldan soň şilluklar şalarynyň köne düşelgelerinden Bahr el-Abiaddan ýokarlygyna galan nubiýler we donkolonlar tarapyndan »Denab» (guýruk) diýlip atlandyrylýan bu ýer müsürlileriň şäherine öwürlip, hökümet wekiliniň gelýän ýeri we günorta serhetlerini gorayán port □ gämi menzili bolupdyr. Şilluklaryň bu obasy kenaryň demirgazygynda, iki kilometr çemesi uzaklykda ýaýylyp ýatyrdy, obanyň köp sanly kümeleri bir-biri bilen ep-esli aralykda gurlup, olar giň meýdany eýeläp otyr. Odun ýükleýänçäler balyk tutýan şilluklary synladym. Olar öň tarap ujy ýokaryk galdyrylyp, gondollara meňzedilen kiçijik sallarynda balyk ýaly çaltlyk bilen ýüzýärdiler. Bu sallar amgabo agajyndan («Aedemone mirabilis Kotschy») ýasalýar, olaryň egri, insiz uçlary ýokaryk galyp, ýokarky daňylar bilen birigip, burun emele getirýär. Olar şeýlebir ýeňil welin, hatda üç adamlyk saly bir adam arkaýyn kellesinde göterip bilýär. Ýöne bu öýjüklü agaç çyg eken, şonuň üçin ony çalt-çaltdan guratmaly bolýar. Hünüleri gaýygy kenara çykaryp, gamyşlaryň üstünde guratmaga

goýýarlar. Meniň synlap duran sallyarymyň hersiniň üstünde bir şilluk bardy. Balykçy elleriniň aýasy bilen oturgyja direnip, dyzynda oturýar, gysga kürek bilen saly ugrukdyrýar. Onuň ýanynda uzyn agaç saply, demir çişlerden edilen köp sanly dişjagazly balyk tutmak üçin niýetlenen naýza bardy, naýzanyň sapy baş metrlik şekerçiňrik bilen uzaldylypdyr, ol gaýygyň yzy bilen ýüzüp gelýär. Akymyň ugry bilen aşaklygyna ýüzüp, şilluk Sobata we Bahr-el-Abiadda toplum-toplum bolup gezýän balyklaryň sürüsine naýzasyny urýar, suwda ýüzýän münlerçe guş hem bu ýerde özlerine iýmit tapynýarlar.

(dowamy bar)

Wasiliý Wasilýewiç ÝUNKER,
rus syýahatçysy

Terjime eden Kakamyrat GELDIÝEW

*Tukul □ Hebeşistanda, Sudanda we gündogar Afrikanyň beýleki ýerlerinde gurulýan tegelek görnüşli öýlere aýdylýar. Ýol ýazgylary